

De NAAKTE *waarheid*

Kunstkenner Christiane Struyven
verkent in een *nieuw boek*
de kloof tussen mannelijke
en *vrouwelijke* artiesten.

“Een bevriende kunstenaar heeft een urinoir ingezonden, ça va faire un potin!” 1917: Marcel Duchamp schrijft daags voor de avant-garde expo van de Society of Independent Artists in New York een brief aan zijn zus. Daarin prijst de beroemde artiest en grondlegger van het dadaïsme de visie van de vrouw in kwestie aan: *“Ze is geen futurist, ze is de toekomst!”* Fountain, zoals het werk heet, wordt echter nooit vertoond en belandt zonder pardon op de vuilnisbelt. Bedenkster Elsa von Freytag-Loringhoven blijft onvermoeid actief in de New Yorkse kunstscène. Ze maakt efemere, confronterende installaties en objets trouvés, maar kan bij leven op bitter weinig erkenning rekenen en moet bijklussen als naaktmodel om rond te komen. In 1927 sterft ze een stille dood in Parijs, straatarm. Acht jaar later duikt een foto van Fountain op, het enige tastbare overblijfsel van het kunstwerk, en schrijft de surrealistische dichter André Breton het werk toe aan Marcel Duchamp. Die laatste ontkent niets en wordt vanaf de jaren vijftig wereldberoemd met replica's van *“zijn”* urinoir. Het werk wordt in 2004 door 500 kunstpersoonlijkheden uitgeroepen tot invloedrijkste kunstwerk van de 20ste eeuw, de revolutionaire basis voor het conceptualisme. Rond diezelfde tijd kan de Canadese feministische geschiedkundige en biografe van von Freytag-Loringhoven -mede dankzij Duchamps briefwisseling- zwart op wit aantonen wie daadwerkelijk het brein achter Fountain was. Blijkt dat niet deze legendarische man, maar wel een miskende vrouw aan de wieg van moderne kunst staat. Het wereldje staat in rep en roer! Of dat zou je toch verwachten. In werkelijkheid worden de onthullingen met een ongemakkelijke stilte onthaald. Doodgezwegen, net als de Duitse artieste zelf.

Tekst ISABELLE VANDER HEYDE

Foto DR

Sugar baby. KARA WALKER.

Predecessors. NA CROSBY.

Het is maar één van de vele “ongemakjes” die kunsthistorica Christiane Struyven aanhaalt in haar boek *Moeten vrouwen naakt zijn om in het museum Te Hangen?* Ze maakt er haar missie van om vrouwen als Elsa von Freytag-Loringhoven van onder het stof te halen en hen de luister toe te kennen die ze verdienen, maar ook om de vele vraagtekens rond hun anonimiteit op te lossen. Ze schetst de historische context, sociale en institutionele belemmeringen die de stilte rond hun oeuvre moeten verklaren. Een vrouw op een voetstuk, dat kon eeuwenlang enkel in naakte gedaante met het spreekwoordelijk blad voor de mond. Kunstenaressen werden de toegang tot academies, opleidingen, musea, publicaties en verzamelingen ontzegd. Ze waren slechts vrouw van, maitresse van, muze van, en mochten zich zelf nooit ontplooiën als creatiefbrein. Tot het feminisme in de jaren zeventig voor een breekpunt zorgde. In 1971 raakte de Amerikaanse Linda Nochlin een gevoelige snaar met haar essay *Why have there been no great women artists?* Ze hekelde daarin het patriërchaat dat kunstenaressen van de slag van een Rembrandt of Da Vinci simpelweg verstikte nog voor ze iets konden betekenen. Het essay werd een wake-up call voor een creatieve emancipatiestrijd in Amerika: vrouwelijke artiesten richtten afdelingen vrouwenstudies op aan universiteiten, organiseerden alternatieve expo’s en galerijen, maakten feministische protestkunst en begonnen het werk van hun vergeten collega’s te inventariseren. Sindsdien maakte de kunstwereld met mondjesmaat kennis met een Camille Claudel, Berthe Morisot, Agnès Martin, Lee Krasner, Mary Cassatt, Louise Bourgeois of Dora Maar.

Die laatste stond tot in 2000 te boek als de muze en minnares van Picasso, de vrouw die honderden van zijn werken siert en na

hun breuk wegwijnde in een depressie. Tot de biografie *Dora Maar With & Without Picasso* een nieuw licht op haar leven liet schijnen. Bijkt dat ze in de jaren dertig als surrealistische fotografe een prachtig oeuvre maakte, zelfs een goed draaiende fotostudio uitbaatte. Picasso vond fotografie echter minderwaardig en vroeg haar die passie op te geven in 1939. Vijf jaar later verliet hij haar voor een ander: hart en carrière gebroken. In 1999, twee jaar na Maars overlijden, werd haar nalatenschap met veel belangstelling geveild –ze had immers heel wat Picasso’s overgehouden aan haar romance met de kunstenaar. Tijdens de inventaris kwamen echter duizenden fotografische werken van haar eigen hand aan het licht, gevolgd door de veelzeggende biografie. En toch zou het tot 2019 duren vooraleer een groot internationaal retrospectief aan haar gewijd werd in het Centre Pompidou in Parijs. Het Tate Modern en het Getty Museum in Los Angeles volgden. Het lot van vrouwen als Maar levert het concept van “de muze” een wrange nasmaak op. Een concept dat trouwens steeds vaker voor gefronste wenkbrauwen zorgt. Zo klaagde topmodel Emily Ratajkowski met het essay *Buying Myself Back* enkele jaren geleden ook een cultuur aan waarin ze louter als object wordt beschouwd en vereeuwigd, tot grote glorie van mannelijke artiesten. Ze pleit sindsdien voor een nieuwe blik, waarin de gedeelde inspanningen van zowel model als artiest naar waarde worden geschat. “Niets mis met inspiratie, een mens heeft dat nodig, maar het wordt problematisch als die band te eenzijdig wordt. Vrouwen hebben ook muzes en ik denk dat het zeker bij geliefden als een wederzijdse uitwisseling kan werken. Dora Maar zal op een bepaald moment ook wel artistiek gestimuleerd zijn door Picasso, maar op een bepaald moment kwam het tot een machtsonevenwicht waarbij bij haar als

Suprematisme. LJOBOV POPOVA.

vrouw én artiest liet stikken.” Uiteraard is het niet altijd kommer en kwel, er zijn ook heel wat mannen correct geweest tegenover hun muze/partner/kunstenaressen. Denk maar aan Jean Tinguely en Nikki de Saint Phalle, Eugène Manet en Berthe Morisot, of Josef en Anni Albers. Wat hapert, is dat alles zelfs voor deze vrouwen afhing van de goede wil van een man, aangezien ze op zich geen rechten hadden. Hoe konden vrouwen zelf een carrière uitbouwen als ze niet eens handlingsbekwaam mochten zijn? In dat opzicht heeft zich tussen 1910 en 1930 een heel interessant fenomeen voorgedaan in het pre-Stalinistische Rusland. Zowel het tsaristische als het bolsjewitische regime omhelsden cultureel pluralisme, het patriërchaat werd afgezworen. Resultaat? Gouden jaren voor avant-gardistische kunstenaressen, Ljoebov Popova op kop. Stalin maakte daar komaf mee, maar het is boeiend te zien wat er gebeurt als je vrouwen ook maar eventjes échte vrijheid geeft.

Hoe ver staan we, een slordige honderd jaar en vier feministische golven nadat Elsa von Freytag-Loringhoven een urinoir tot kunst verhief? Op een tweesprong, zo blijkt. “Enerzijds zijn we nog steeds ondervertegenwoordigd in musea, galerijen en verzamelingen, en ook de kunstmarkt weet artiestes nog steeds niet naar waarde te schatten. Kijk echter naar hedendaagse kunst en je krijgt een ander verhaal. De helft van de directeurs in hedendaagse topinstellingen zijn vrouwen, de doorgroeimogelijkheden, visibiliteit en prijzen zijn er evenredig ongeacht het geslacht van de artiest. In 2019 werd vijftig jaar feminisme in de kunst wereldwijd gevierd met honderden expo’s, events en publicaties, en ook in 2021 en 2022 lopen nog een hele reeks solotentoonstellingen van vrouwelijke kunstenaressen. Events zoals de Biennale van Venetië

en Documenta Kassel zijn cruciaal om nieuwe artiestes te lanceren.” Opkomende talenten die andere thema’s aanhalen dan hun voorgangsters in de jaren zeventig. Toen draaide het om vrouwen die hun lichaam terugclaimen, hun maatschappelijke rol aan de tand voelen, hun seksualiteit verkennen. Louise Bourgeois’ beruchte sculptuur *Spider* geeft aan hoe ingewikkeld het leven van een vrouw letterlijk en figuurlijk was in de vorige eeuw. Sinds 1990 is dat nieuwe vrouw-zijn een verworven iets en melden zich andere kwesties aan. Globalisering, verstedelijking, discriminatie en post-kolonialisme vinden hun weg naar doek, sculptuur of installatie. Het gaat veel verder dan vrouwelijke identiteit, maar juist daarom is het zo belangrijk dat vrouwen daar hun licht op laten schijnen. “Het is cruciaal dat er vrouwelijke kunstenaressen zijn. Waarom? Omdat je zonder hen nooit het totale plaatje ziet. Als wij geen werken zien die vrouwelijke ervaringen, emoties en interpretaties tonen, hebben we maar de helft van de wereld gezien. Ik durf stellen dat vrouwen in het algemeen –door hun zorgende functie-gevoeliger, empathischer, en meer begaan met sociale en ecologische kwesties zijn dan hun mannelijke tegenhangers. Die insteek is belangrijker dan ooit. We staan mijlenver van het cliché van de superster-artiest die, in een roes van zijn eigen ego, verdovingskunst maakt. Ik stel het nu natuurlijk erg zwart-wit voor, maar je ziet echt hoe het discours verandert eens er andere stemmen weerklinken. Een vrouwelijke kunstenaress geeft een alternatieve, menselijker kijk op een complexe wereld die meer dan ooit op zijn kop staat. Ik denk dat dit graantje menselijkheid vandaag de dag geen luxe is, en hoop dat mijn boek op dit vlak toch iets bijbrengt.” Ze is geen futurist, ze is de toekomst: zeg maar dat Marcel Duchamp het gezegd heeft!